

Heller Ödön levelei Domokos Lászlóhoz

Heller Ödön (1878–1921) festőművész pesti, müncheni, majd nagybányai tanulmányai után került Szegedre (1907). Nagynénje, a Széchenyi téri Kiss Dávid-palotában lakó Kiss Mórné Heller Regina (1859–1926) szerető gondoskodással vette körül csöndes, visszahúzódo, nőtlen rokonát. Heller egyik unokatestvére Glatter Gyula (1886–1927) festőművész volt, a másíknak, Glatter Jakabnak (1874–1921) a fia Radnóti Miklós néven vált irodalmunk klasszikusává (APRÓ FERENC: *Radnóti és Heller*. Magyar Hírlap, 1979. jan. 10.). A jövevény kedvelt alakja lett a helyi bohémek: írók, újságírók, zenészek, színészek társaságának, és – főleg tápai – táj- és zsánerképei révén kiemelkedő alakja a szegedi piktúrának. Jó barátságban volt Juhász Gyulával, aki többször írt róla, vagy említette műveit, és barátságos ismeretségben állott Móra Ferencsel (*A festő halála*. = [A] Daru utcától a Móra Ferenc utcáig. Bp. 1962. 236–9.).

Heller 1921-ben a védelem koronatanúja lett volna a szegedi tisztikar forradalmasításával vádolt Tabódy Zsolt (1873–1951) ezredes és Dettre Béla (1880–1951) százados elleni bűnperben. Ezt megakadályozandó, a fehértsztek július 13-án a tápai Tisza-töltésen lelőtték, és holttestét a folyóba dobták. Sirjánál Löw Immanuel és Juhász Gyula beszélt. Heller életéről lásd: PÉTER LÁSZLÓ: *A festő halála*. Délmagyarország, 1961. júl. 13., és Apró Ferenc írását a Tápén rendezett centenáriumi kiállítás (1978) katalógusában.

Domokos László (1882–1973) szegedi születésű költő, író, újságíró, pénzügyi igazgatósági segédtitkár, minisztériumi osztálytanácsos, politikus volt. Mórával egy időben (1902) került a Szegedi Naplóhoz, barátságuk az író haláláig (1934) meleg és töretlen maradt. Munkásságának, továbbá mindig egyenes jellemének becsülője volt Juhász Gyula is. Szegedi tárgyú írásai (Móráról, Juhászáról, a Somogyi-könyvtárról, a városról stb.) kötetbe kívánkoznak...

Mórának hozzá írott leveleit Madácsy László rendezte sajtó alá (*Móra Ferenc levelezéséből*. Szeged, 1961). Kosztolányinak Domokoshoz címzett leveleit Lengyel András közölte (Üzenet, 1980. 1–2. sz.). Részletes életrajzát – a fiaként szeretett – Péter László állította össze (Somogyi-könyvtári Műhely, 1982. évi 1. sz.). Jómagam is ismertem, 1972. május 28-án, vasárnap meglátogattam budai, Kékgolyó utcai lakásán. Dedikálta *Heribáld a másvilágon c.* tárcáját (*A Szegedi Napló 25 éve. 1878–1903*. Szeged, 1904. 150–155.). Őrzöm néhány könyvét (többek között a díszkiadású négy kötetes *Reiznert* és a *Kulinyit*, mely hét évtizedig ékítette könyvtárát,) pár levelét, melyben Szöri József (1878–1914) festőművészre emlékezett.

Heller Ödön levelei a szegedi Móra Ferenc Múzeum irodalomtörténeti gyűjteményében vannak, Lengyel András hívta föl rájuk a figyelmem. Heller elvéve használta a hosszú ékezetes magánhangzókat, a vesszőt, ezeket – jelzés nélkül – pótoltam.

1.

Kedves Domokos Úr!

Szeged, [1907. okt.–nov.] szombat

Bocsáss meg, hogy szíves meghívástoknak e héten nem tehettem eleget, de délutáni

munkám után mindig annyi ostoba utam volt, hogy a magam élvezetére igazán nem volt időm. Nem volt módomban még az iránt sem kérdést intézni hozzád, hogy az elmúlt vasárnapra ígért látogatástok miért maradt el. Igen örülnék, ha erre élőszóval adnátok meg a választ holnap. 11–1/2 12 óráig otthon leszek, s remélem szerencsém lesz Benneteket – kép híján ez idő szerint igen üres — lakásomon üdvözölhetni.

Kedves feleséged Őnagyságának kezeit csókolja, mindkettőtöket üdvözlő

*őszinte híved
Heller*

Kézirat. Keltezés a tartalomból: Domokos cikke szerint Heller az utóbbi időben költözött Szegedre (Heller Ödönről. Az Idő, 1908. ápr.). A festő az 1908. év első hónapjait Párizsban töltötte, ezért Szegedre költözésének időpontja 1907 nyarára, őszére tehető. A hivatalos ízü megszólítás, a nem szóbeli, hanem írásbeli meghívás arra utal, hogy a levél kapcsolatuk elején, 1907 őszén íródhatott.

Délutáni munkám: a festés, hiszen ekkor oktatással még nem foglalkozott. – *Othon leszek:* Domokos cikke szerint Heller a régi Kemény-házban lakott (Petőfi sgt. 1., ma: Tisza Lajos krt. 77.). – *Kedves feleséged:* Löllbach Emma (1885-1966) polgári iskolai tanár, a Nagy László (1857-1931) elvein alapuló új iskolatípus (az ún. munkaiskola) híve. A Gyermektanulmányi Társaság szegedi csoportjának a szellemi motorja. A Budapesten nyitott Új Iskolát (1915) gimnáziummá fejlesztette. Domokossal 1907. május 23-án Budapesten kötött házasságot. (Lásd Péter Lászlónak a bevezetőben idézett írását.).

2.

Párizs, [1908. jan. 29. vagy előtte]

[A bal felső sarokban, ferde irányban:] *Heller / chez Méonuiet / 20 Rue Lacèpede*

A lakáskeresés kellemetlenségei akadályoztak abban, hogy életjelt adjak magamról. Sikerült végre szerencsésen azon is túlesnem, úgy hogy most már pompásan érzem magam, s e napokban munkához is láthatok. Ez minden, amit egyelőre írhatok. Mihelyt a rendes kerékvágásba jutok ismét, levélben fogok beszámolni mindennel [!]. Igen örülnék, ha addig is megtisztelnél soraiddal, igen jól esnék híreket hallani hazuról. Kedves feleséged kezeit csókolja, téged pedig ölel

Heller

Kézirat. Képes levelezőlap: Paris – Avenue de l'Opera. A postabélyegző kelte: 1908. jan. 29. Címzés: *Nagyságos Domokos László dr. hírlapíró úrnak Szeged, Liliom u. 13. Hongrie.*

A lakáskeresés: Heller első híradása Párizsból Domokosnak. Lakása eszerint Méonuiet úrnál (vagy e családnál) volt (Lacèpede utca 20.). Szelesi Zoltán nem említi Hellert a Párizsban járt szegedi képzőművészek között. Lásd: SZELESI ZOLTÁN: *Párizsba induló szegedi művészek a század elején.* A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1969/1. köt. Szeged, 1969. 131. Juhász Gyula szerint Heller „éveket töltött a Fény Városában, a nagy Párizsban” (Szegedi Napló, 1921. júl. 17. = JGYÖM 6:411). – *Kedves feleséged:* lásd az 1. sz. levél jegyzetét.

3.

Párizs, [1908. márc. 27. vagy előtte]

[A bal felső sarokban, ferdén keresztben:] *Heller / Boul. St. Michel / 21.*

Bocsáss meg, hogy még eddig nem számoltam be hosszabb levélben párisi élményeimmel [!], de a sok köteles, félig meddig scheft levelezés annyira leköti minden szabad időmet, hogy nem írhatok azoknak, kikkel oly szívesen elbeszélgetnék. No majd személyesen élőszóval. – Nagyon, nagyon megörvendeztetnél Lacim, ha egy-két sorban értesítenél a szegedi eseményekről, de legfőképpen arról, hogy ti hogy vagytok. Kedves feleséged kezeit csókolja szívélyesen üdvözlő híved

Ödön

Kézirat. Képes levelezőlap: Paris. Carrefour des Bds Montmartre et des Italiens. – La Station des omnibus. A postabélyegző kelte: 1908. márc. 27. Címzése: *Tekintetes Domokos László dr. úrnak Szeged Zászló u. 7. Hongrie.*

Sok köteles levelezés: mentegeti magát, hiszen ha barátja minden levelezőlapot megörzött, akkor két hónapja nem írt Domokosnak. – *Scheft:* üzleti. A német *das Geschäft* (ügy, üzlet, foglalkozás) szóból. – *Kedves feleséged:* lásd az 1. sz. levél jegyzetét.

4.

Párizs, [1908. április 20. körül]

[A bal felső sarokban, ferdén keresztben:] *Heller / 20. R. Lacèpede.*

Kedves Domokos! Nem trók már hosszan, hiszen rövidesen újra látlak Benneteket. Jövő hét közepéig maradok, s aztán egy kis rövid pesti tartózkodás után Szegedre utazom. – M. úr küldött pénzt, 73.07 france-ot. C'est tout! Nem baj, elég! Máskülönbem igen jól vagyok, s idegesen várom a hazautazás lehetőségét.

Szívességedet ismételen igen szépen köszönöm, s kérek, hogy támogatásodat ez után se vond meg tőlem. Ölel szeretettel

Ödön

K. feleségedet szívélyesen üdvözlöm. Cilikét is, s mindenkit.

Kézirat. Képes levelezőlap: Paris – Boulevard et Porte Saint-Denis. Keltezés: a párizsi postabélyegző napja nem olvasható. A szegedi postabélyegző kelte: [190]8. ápr. 26. Címzése: *Tekintetes Domokos László dr. úrnak Szeged Liliom utca 13. Hongrie.*

Pesti tartózkodás: valószínűleg rokonait akarta meglátogatni. Lásd e közlemény bevezető részét. – *M. úr küldött pénzt:* valószínűleg az egyik párizsi műkereskedő, hiszen frankot kapott. – *C'est tout!:* Ez minden! – *Szívességedet köszönöm:* Domokos cikkét (*Heller Ödön*ről. Az Idő, 1908. ápr.). – *Ismételen:* Domokos nem őrizte meg azt a levelet, melyben Heller először mond köszönetet. – *Támogatásod:* utalás Domokos cikkére. – *Cilike:* Domokos kishúgának a beceneve. – *K[edves] feleséged:* lásd az 1. sz. levél jegyzetét.

5.

[Nagybánya, 1908.] aug. 22.

Kedves Lacikám! Soraidnak igen megörültem, s főleg annak, hogy vakációdát jól töltötted. Jómagam eddig igen elégedetlen voltam a gyalázatos idő miatt, s csak két nap óta dolgozhatom becsületesen. Több nagy munkához fogtam, amelyek alighanem még hosszabb ideig fognak itt tartani. Egyik témámon együtt dolgozom a szegedi Taussig úrral, ki itt tölti rövid szabadságát.

Egyéb újságot Lacikám nem írhatok egyelőre. – E napokban kirándulok talán oda, ahol az oly gyakran említett szőnyegetek készítik. Nem biztos, hogy megyek, de azért jó volna megírnod, hogy gondoskodjam-e felőletek is. Kedves feleséged kezeit csókolom, téged pedig szeretettel

ölel Ödön

[Más kézírással:] VIII. 22. Tisztelettel Taussig Ármin

[A túldalalon, a kép alatt:] Kedves szüleidet, nővéreidet szívélyesen üdvözlöm.

Kézirat. Képes levelezőlap: Nagybánya keleti városrésze a Zazar mentéről. A keltezés: a csongrádi érkeztető postabélyegzőn jól olvasható az 1908, míg a hónapot és a napot Taussig írta rá a lapra. Címzése: *Tekintetes Domokos László dr. úrnak Szeged Zászló utca 7.* A Szeged és a Zászló utca 7. át van húzva, mellé, valamint alája írva: *Csongrád Templom utca 11.*

Dolgozhatom: festhetek. A művésztelepnek – Réti közölte – 1906. és 1907. évi névsorában szerepel Heller neve, ám az 1908. éviben nem! Lásd: RÉTI ISTVÁN: A nagybányai művésztelep. 2. kiad. Bp. 1994. 167-8. – *Taussig úr:* Tardos Taussig Ármin (1874–1936) szegedi grafikusművész, a MÁV szegedi üzletvezetősége pályafőntartási és építési osztályának a mérnöke. Ő tervezte Heller síremlékét. Lásd: TARDOS-TAUSSIG ÁRMIN: Jelképes síremlékek. Szeged, 1932. 14. – *Szüleidet:* Domokos Elek (1849–1925) postai távírdai főtiszt, és Domokosné Molnár Máriát (1863–1936). – *Nővéreidet:* Cilikét, Margitot, Macát és Boriskát. A családról készült csoportképet Péter László közölte (Somogyi-könyvtári Műhely, 1982. 1. sz. 3.).

6.

Párizs, 1909. ápr. 8.

Kedves Lacim!

Nagyon megörültem kedves sorsaidnak, s hogy azokra csak egynehány sorban válaszolok, annak az az oka, hogy 3 hét múlva már élőszóval mondhatok el mindent. Bizony már három hét múlva, s igazán nem tudom örüljek-e ennek, vagy bánkódjam-e miatta. Igen szeretnék már közöttetek lenni, s örülök, hogy e vágyam hamarosan teljesülni fog, de hát itt is oly jó lenni most. Két nap óta tavasz van, oly szép most minden, s annyira szeretnék dolgozni, de hát az idő már igen rövid ahhoz, hogy a hosszú munkátlanság után bele is fogjak a munkába, meg aztán produkáljak is valamit. Mindezideig múzeumok, kiállítások tanulmányozása foglalt el, s csak esténként rajzoltam. A festés különben nem is volt szándékom, de a folytonos rossz idő s gyalázatos lakásom (az örök baj) miatt nem is lehetett volna. Nem is bánom, hogy a nézve tanulást a festés fölé helyeztem, mert – úgy érzem – csakis ily módon haladhattam annyira, mint amennyire rajzaimból ítélve

gondolom, hogy haladnom sikerült. Hogy azonban a reggeltől estig való képnézés mily óriási munka, ezt idegességem bizonyítja legjobban. Úgy bizony, ideges lettem, ha ugyan az a folytonos nyugtalanlás, amit állandóan érzek az, amit idegességnek szokás nevezni. Remélem azonban, hogy ezt – ha tervem sikerül – hamarosan ki fogom verni magamból. Az a szándékom ugyanis, hogy tengeren utazom haza. Azt hiszem, jót fog tenni az a 10 napos tengeri út.

Hogy az újságban oly szépen emlékeztél meg rólam, igen köszönöm, s nagyon nagyon örülök, hogy ily jó véleményed van munkáimról. Hidd el azonban – s ez nem álszerénység – hogy ezt még nem érdemlem meg, s félek, hogy bírálatodban a leveledben említett, s általam őszintén viszonzott szeretetet vesztegetted meg. –

Balog Henrik esete, tudj' Isten nem lepett meg. Olyan furcsán hatott rám ez a „jó ismerősöm”, hogy szinte sejtettem, hogy valami ilyesfélének történnie kell vele.

Nanával igen ritkán találkozom. Nagyon sajnálom szegényt, s szívesen foglalkoznám vele, de hát a vele való társalgás nem kárpótol azért a sok ostoba, gúnyos megjegyzésért, amelyet a vele való gyakori együttlét esetén elszenvednem kellene. Az ő dolgairól szintén majd személyesen számolok be. Egyébként maholnap meglátogatom. Címe a régi.

E napokban igen kedves üdvözlő kaptam Vidovszky festő útján Niltől. Remélem, lesz majd alkalmam megismerni őt.

Jókívánásaidat Lacim szépen köszönöm. Majd meglátjuk Szegeden és Nagybányán, vajon teljeseznek-e. Kitartás – ez még van, a sikerben Isten tudja, nem merek hinni. (Szinte hallom: maga kakadu!)

Minden egyebet – mint mondom – majd élőszóval mondok el, addig is szívélyesen üdvözöl, s kedves feleséged kezeit csókolja ölelő barátod

Ödön

Most jut eszembe Lacim megjegyezni, hogy kártyám már második volt. Hát kinek írtam volna legelőször, ha nem nektek?

Kézirat.

Három hét múlva: sem a Szegedi Napló, sem a Szeged és Vidéke nem adott hírt Heller hazakerkeztéről. – Hosszú munkátlanlás: talán a téli időszakra utal, mikor a szabadban nem festhetett. – Gyalázatos lakásom: a boríték nem maradt meg, Heller ekkori lakáscímét máshonnan ismerjük. Szöri József szegedi festőművész ez év januárjában érkezett Párizsba. (Lásd: APRÓ FERENC: Szöri József. Somogyi-könyvtári Műhely, 1978. 1–4. sz.). Noteszébe bejegyezte Heller címét: Bd. St. Michel 21. – Nézve tanulás: a múzeumok, kiállítások látogatása. – Folytonos nyugtalanlás: Heller állandó kétségek között alkotott, minden munkáját csak studiumnak tekintette az elkövetkező nagy művek érdekében (Szegedi Napló, 1921. júl. 16.). – Oly szépen emlékeztél meg rólam: a szegedi tavaszi tárlat április 4-én nyílt meg. A Szeged és Vidéke aznapi számában Domokos – teljes névalírási cikkében – azt írta, hogy meg kell említenünk „Heller Ödönt, ez idő szerint Párizsban élő szegedi művésznöket, akinek egy nagy portréja (Löw Immanuel arcképe) nagy arányú, meglepő, pompás alkotás. Persze ösmerni kell Löw Immanuelt, és csak úgy tűnik ki ennek a képnek a teljes értéke. Hangulata, színezése, beállítása egyaránt mesteri. Egy kis nagybányai udvar szintén Heller művészi keze alul került ki.” A Szeged és Vidéke ekkor esti lap volt. Fejet hajthatunk a régi postája előtt, hiszen ha Domokos 3-án délután föladta a lapot, legkésőbb 8-án Heller kezében volt. – Balogh Henrik esete: szegedi születésű jogász (1880–1939), a háború után pesti hírlapíró. 1907-ben és a következő évben a Szegedi Naplót tudósította Párizsból. A Szegedi Naplóban és a Szeged és Vidékében

március 1-je és április 3-a között nem találtam róla hírt. Valószínű, hogy Domokos valamelyik pesti lapban olvasott Baloghról. – *Nana*: Kukovetz Nana (1885–1919) szegedi festőnő. – *Sok ostoba gúnyos megjegyzés*: Kukovetzet – finoman szólva – kissé hóbortosnak tartották a festők, szakmabelinek sem fogadták el. Őt küldték sörért, borért, kolbászáért, ennek fejében nem sikeredett, vagy félbe maradt munkáikat neki adták, melyeket aztán a festőnő befejezett. Más esetekben ők hozták helyre, igazították kézre Kukovetz elrontott képeit. Lásd erről Csáktornyai Zoltán festőművész közlését (KISS-TONELLI-SZ. SZIGETHY szerk.: *Szeged*. 1927. 318.) – *Vidovszky festő*: a gyomai születésű Vidovszky Béla (1883–1973), aki ez időben Párizsban végezte tanulmányait. (Lásd: LÁNG MIKLÓS: *Vidovszky Béla festőművész*. Békéscsaba, 1983. 14.). – *Nil*: Rozsnyai Kálmánné Dapsy Gizella (1883–1940), Szeghalmon élő író, költő, műfordító. – *Meglátjuk Nagybányán*: Réti névsora szerint (lásd az 5. sz. levél jegyzetét) Heller ez évben nem festett Nagybányán. Ha tervét megvalósítva ott volt, akkor az iskolával kapcsolatot nem tartva dolgozott, de ilyen adatot nem ismerünk. – *Maga kakadu*: valószínűleg Domokosné tréfálkozott ekként az önbizalom nélküli Hellerrel. – *Kinek írtam volna először*: Heller még nem melegegett össze a vidéken – ekkor Nagyváradon – tanító Juhással.

7.

Bern, 1910. szept. 6.

Utam legszebb állomásáról üdvözöllek Benneteket szívélyesen

Ödön

Kézirat. Képes levelezőlap: Bern. Mosesbrunnen. Címzése: *Tekintetes Domokos László dr. úrnak Szeged Zászló u. 7. Ungarn.*

Utam: május 1-jéig visszamenőleg átnéztem a Szeged és Vidékét, de nem találtam híradást Heller útjáról.

8.

[Szeged, 1913. máj. 24??]

Kedves Lacim, igen szépen kérlek, hogy légy szíves még ma a kultúrpalotába menni. Szeretném, ha egy-két sorban megemlékeznél a ma beküldött portraidmról. Ne haragudj, hogy fárasztalak, és ne vess meg, hogy ily segítséghez folyamodom, de a tárlatot most oly kevesen látogatják, hogy nem sokan látnák máskülönben a képet. Csak egy-két sort írj Lacim. De ezt nem látatlanban. Ne dicsérsj, csak említsd meg a dolgot. Tedd meg Lacim azonnal, hogy holnap már benne legyen a Sz. Naplóban és Vidékében, mert kedden már utoljára van nyitva a bolt.

Ha nem sajnárod a fáradtságot, jó volna egyúttal szidni is a szegedieket. Jó volna megemlíteni, hogy kiállítás az országban ily gyalázatos eredménnyel még nem járt, bármily kis városban rendezték is azt, pedig alig van hely a vidéken, ahol annyi, képet vásárolni tudó ember van, mint itt.

Szervusz Lacim, ölel szeretettel Ödi.

Kézirat. Névjegy: Heller Ödön. Keltezés a tartalomból, és a Szeged és Vidéke 1913. május 26-i, hétfői számából. Heller 1908-ban és 1909-ben a tavaszi tárlatok zárása idején Párizsban volt, tehát a keltezés megállapításánál az 1910 és 1914 közötti öt tavaszi tárlat jöhetett szóba. Ismerve a szegedi

festők – kenyérharc szülte – barátságosnak nem mondható viszonyát, valószínű, hogy Domokos nem teljesítette (nem merté teljesíteni) a kérést, hiszen hírlapi támadásoknak lett volna kitéve. Ha részben mégis teljesítette, akkor a két lapnak az öt kiállítás-zárás körüli számait átnézve, csak a Szeged és Vidéke 1913. május 26-i, hétfői száma jöhet szóba, jöllehet a lap vasárnapi zárásról ír.

Egy-két sorban megelemlékeznél: az aláírás nélküli – valószínűleg Domokos írta – pár sort teljes egészében közlöm: „Szegedi hírek. A Képzőművészeti Egyesület képművészeti kiállítása vasárnap véget ért. Sajnos a kiállítás nem hozta meg azt az erkölcsi és anyagi eredményt, amit a szegedi művészek megérdemelték volna. Néhány képet vásároltak csak a közönség köréből, ezen kívül a festők mindegyikétől vett az egyesület egy-egy művet a június 1-jén tartandó sorsolásra.” (Szeged és Vidéke, 1913. máj. 24.) A Szegedi Naplóban ilyen tárgyú híradást nem találtam. – *Kultúrpalota:* a városi múzeum és a Somogyi-könyvtár közös épülete (1896) a Tisza-parton. – *Ma beküldött portraim:* mai szemmel szokatlan, de akkoriban előfordult, hogy a szegedi tavaszi tárlatra, megnyitása után új képet lehetett beadni. (Annak ellenére, hogy e tárlatoknak mindig volt katalógusuk.) Heller új képének a címét – újsághír hiányában – nem ismerjük. – *Sz. Napló:* az 1878-ban indult Szegedi Napló. – *Vidéke:* az 1902-ben alapított Szeged és Vidéke. – *Utoljára van nyitva a bolt:* ha az 1913. évi tavaszi tárlatról van szó, május 25-én zárt.

APRÓ FERENC